

T. G. M.

B. BORKO

Smrt enega najdragocenejših starcev naše protiočetovske, izrazito sinovske dobe, ki iz svojega Edipovega kompleksa tako rada napada vse, kar je kje prezrelega, modrega, starostno umerjenega, — smrt T. G. Masaryka je vzbudila toliko krasnih in globokih besed o njem, da brezupno iščem neshojenih poti k njegovi osebnosti. Kam naj seže pogled, kje naj se namoči pero, da bi povedalo še kakšno tehtno besedo v slavo tega čudovitega človeka? Mislim, da lahko rečemo o njem, kar je dejal rimski govornik ob smrti cesarja-filozofa Marka Avrelija: Ne žalujmo za njim, obožujmo ga!

Bil je eden tistih ljudi, ki so jim preprostost, jasnost in iskrenost temeljne lastnosti značaja in ki jih še po smrti žališ, če iščeš v njihovem življenju in delu skritih, temnih, v mistično meglenost pogreznjenih plasti, ki jih ne bi bili sami odkrili. Redkokateri sodobnik tolikega pomena in take globokosti je bil pred nami tako prozoren, čist in jasen, kakor ta najtipičnejši vodja demokracije majhnega naroda. Vem, da so v težkih sesedlinah njegovega dela mnoge zasenčene plasti, kjer utegnejo še dolgo rudariti masarykovski specialisti. Toda vsa podrobna raziskavanja o predlogah njegovega dela, o skritih vplivih njegove osebnostne rasti, o psihologiji njegovih prelomnih dejanj in nešteta druga ne morejo spremeniti bistvenih potez Masarykove osebnosti. Samo časovni odstop z méno rodov, zgodovinskih pogojnosti in kulturnih meril lahko odpre nova zrelišča in po svoje osvetli duhovni obraz tega moža, ki je odražal v sebi več generacij svoje dobe. Ta bodoča podoba pa ne bo več njegova podoba, marveč nekak prenos časovnega na nadčasovno; tako se čas vedno igra z osebnostmi, ki kakor otoki sredi neskončnega prelivanja življenja in smrti kljubujejo njegovim valovom. Masarykova prava podoba živi samo v naših očeh.

Resnična veličina voditeljev je vedno v progresivnem odnosu z emocijami, ki jih izzove njihova smrt v množicah in v narodovi eliti. Noben mysterium tremendum, ki so ga kdaj obujala kronana veličanstva, ni mogel ob njihovi smrti povečati emocij v ljudstvu in izsiliti umetniških izrazov, ki bi preživeli dneve zaukazanega žalovanja. Smrt T. G. Masaryka je pokazala, da ni bil zgolj politični vodja in osvoboditelj svojega naroda, marveč tudi vladar nevidnega kraljestva, ki mu ni bilo meja. Za to kraljestvo ni nosil uniform starinskega kroja, ne meča in ne večje krone, kakor je bilo njegovo veliko, inteligentno čelo. In vendar je bil v tem nevidnem kraljestvu oboževan. Kdo vse se ni v srcu štel za njegovega idealnega državljana? Ko sem 14. septembra

v vrvenju pariškega Place de la République izvedel za njegovo smrt, sem zaman iskal samoto in tišino, da bi bil doživel v sebi vso presretno enkratnost tega trenutka.

Človek, ki se vprašuje, kaj je bil T. G. M. — te tri črke že dolgo zadoščajo za njegovo označitev — ne more prezreti pomena emocionalnih in zato iskrenih izrazov odnosa do te svobodno izbrane voditeljske osebnosti. Ljubezen se ne zaukazuje; njena skrivnost in lepota sta prav v tem, da prihajata spontano, toda kdo ve, koliko življenja je bilo moralo poteči, preden se je ljubezen zgostila. Čustva ne varajo. Samo majhen dokaz: T. G. M. kot lirična téma! Pesmi o njem niso pisali zgolj povprečni ljudje, ki radi pristavljajo svoje piskrčke k vsemu, kar razvema maso. Opevali so ga zapovrstjo pesniki nespornih kvalitét, ki jih ne presleplja bleščeči videz in ne zablja cenena popularnost, stvarjalci, ki so pokorni samo svojemu notranjemu ukazu. V cvetoberu liričnih pesmi o T. G. M., ki je izšel v Pragi nekaj tednov po smrti »očeta svobode«, najdeš tudi krasne verze iz peres ljudi, ki so stali na nasprotnem ideološkem zrelišču in ki jih je presunila čista človeška veličina Masarykove osebnosti. Ali je še kdaj kakšen vladar inspiriral toliko resničnih pesnikov kakor prezident T. G. M.?

Kadarkoli bo v bodočnosti beseda o njem, izven tesnega kroga specialistov, ki jim zadoščajo tudi najmanjši sledovi njegove osebnosti in najožji sektorji njegovega delovnega radija, vedno se bo treba vračati k nekaterim preprostim in splošnim resnicam. Ne filozofske koncepcije, pa naj gre za njih noetično, etično, psihološko ali sociološko stran in ne seveda sistem njegovega političnega mišljenja ne kažejo tolike originalnosti in genialne iznajdljivosti, da bi ohranile še dolgo samoraslo udarnost in nalezljivost. Masaryk ostane svojemu narodu — in nemara tudi drugim sorodnim narodom — več kakor pisec kopice traktatov, več kakor politični reformator, vodja narodne revolucije v dobi svetovne vojne in prvi prezident češkoslovaške države z legaliziranim naslovom Osvoboditelj. Ostane to, kar je v méni človeških rodov, idej in stališč trajnejše, redkejše in koristnejše za življenje občestev: ostal bo vzor javnega delavca.

Zdi se, da mu ni mogoče dati preprostejšega naslova, s katerim bi se bil lahko postavil med sencami nekdanjih mogočnikov na Elizejskih poljanah. Toda ta naslov bi bil po njegovem okusu, zakaj njegov modri pogled je dobro opažal, da so najpreprostejše zadeve često najtežje in najdragocenejše. Biti vzor javnega delavca — sploh biti vzor v čemerkoli, toda vedno merjen z najstrožjim merilom, vedno najpopolnejši primerek tega tipa — ni majhna reč in ne brezpomembna celó z zornega kota večnosti. Masaryku je bilo javno delovanje najvišje življenjsko poslanstvo. Bil je mnogostranski javni delavec, in kjerkoli je že delal, povsod je bil udeležen z vso svojo osebnostjo in je hotel, da bi bili tako udeleženi tudi drugi: celó tisti najmanjši in najskromnejši v javnem življenju. Biti udeležen z vso osebnostjo, je zanj pomenilo: biti povsod in vedno iskatelj in izpovedovalec resnice, bojevnik za boljši svet, delavec na njivi vesoljne pravičnosti. Kajpak, uspešen javni delavec je bil v njegovih očeh samo tisti, ki je umel biti hkrati

znanstvenik in umetnik v vseh zadevah javnega življenja, medtem ko je narodu trajno koristil zgolj oni, ki je bil poleg tega še človek moralne veličine. Takega javnega delavca je hotel imeti Masaryk. In njemu je postavil svoj osebni vzor.

Med njim in množico drugih javnih delavcev, zlasti še politikov in državnikov, je bila očitna razlika tudi v odnosu do besede. Kaj je večini politikov beseda? Najbolj vsakdanja igračka njihove volje, čustev in uma; dekoracija in fraza, nekaj, kar je mogoče sleherni hip izdati. Pravilno pravi konservativec de Reynold: »Nous vivons sur des contresens et des confusions: ce fait est certainement une des causes de la crise que nous traversons.« Zato bi bilo treba ubogati Konfucijev nasvet: dati besedam obvezen smisel. Masaryku je bila beseda več kakor neobvezen zvok: v nji je videl simbol in odraz duše. Kdor spoštuje dušo, noče lahkomišelnosti izdajati njene podobe v besedi. Na nekem mestu pravi Masaryk, da zaničuje tako zvane velike besede: država, ljudstvo, množica, cerkev i. t. d., ki tako pogosto spreminjajo visoke vrednote v brezpomembne drobiž. Če je Masaryk uporabljal v spisih in govorih besede, ki so v ustih manjvrednih premlačene fraze, so se te besede pri njem vedno očistile, dobile resnost in določen obvezen smisel. Ta demokrat je hotel, da si tudi demokracija ustvari hierarhijo vrednot in da uvrsti v njo besedo kot čisto posodo ideje in svetlo zrcalo duše.

Dandanes govore mnogo o biologiji demokracije, o njenem prizadevanju, da zavaruje obstoj in interese slabičev, povprečnežev, kulturno neproduktivne množice. Masaryk je s svojim življenjem, mišljenjem in delom pokazal, v čem je heroična veličina demokratičnega človeka; vzlic svojemu majhnemu krogu je pokazal to v popolnejši obliki, kakor nešteti leaderji velikih demokracij. Pokazal je, da demokratični vzor ne poteka, kakor se zdi celo A. Carrelu, iz degenerativne načetosti onih plasti, ki so biologom kotel žive dedne snovi, iz katere se oblikujejo ljudstva, marveč da izvira iz volje tvorno nadarjenih ljudi, ki ne priznavajo v slučajnosti prirodnega zakona in ne verujejo v naravno dano socialno zlo. Demokracija je prva uresničila nekatera etična načela samo z zreljšča tega sveta in za stvarnost danih razmer, medtem ko so jih religije preveč projicirale skozi transparent mistike in dogem v brezbrežni, odmišljeni prostor onostranstva. Masaryk je v redko vzorni obliki združeval demokratično politiko z etičnimi načeli, znanstvenimi metodami in večnostno odgovornostjo ter je tako postavil vzor, ki mu vsa relativnost geografskih širin in višin, ras in pojmovnih simbolov ne more vzeti človeške občeveljavnosti.

Masaryk je bil človek resnične noblese, toda njegov osnovni nazor je bil od sile preprost: veroval je v človeka in v možnosti dobrega, ki so nakopičene v njem. Nemara je pretiraval v podcenjevanju biologije in v čaščenju psihologije in etike, toda to, v kar je veroval, je bilo v njem tako primarno in močno, da mu ni mogla omajati vere nobena kritika socialnih pesimistov in teoretičnih nasprotnikov progresizma. Ni maral videti v svojem bližnjem nič nižjega nego je sam; to pre-

prosto hotenje je izhajalo iz njegovega celotnega pogleda na svet in življenje tako naravno, kakor izhaja posledica iz vzroka. Njegova humaniteta ni slonela na rousseaujevskem sentimentalizmu, marveč na logiki platonovsko-krščanskih načel, ki so šla skozi vse hladne temperature pesimizma o človeku. Izbirajoč med Cezarjem kot posebljenjem vodstva, diktatorstva, zaukazanega državljanstva, nasilne volje, in med Jezusom kot učenikom naukov o svobodi človeške duše, o njeni enakovrednosti pred večnimi zakoni, o individualni ceni življenja in o osebni odgovornosti, učenikom nauka o ljubezni do bližnjega — v tej izbiri se je T. G. M. odločil za Jezusa. Le-ta se mu je zdel preprostejši in bližji smislu življenja, ki ne sme biti v nasprotju s smislom zgodovinskega razvoja. Prav zato ni hotel ločiti zgodovine od nravnosti, politike od etičnih načel, naroda od človeštva. Najnapadalnejši kritik svoje generacije in ikonoklast njenih malikov je postal etični zakonodajalec demokracije.

Temu svetlovidnemu starcu je bilo dano, da doživi dosedanjo višinsko točko demokratičnega razvoja in njegov delni padec na stopnjo moderniziranih absolutizmov. Doživel je cikloidno zakonitost napredka, čigar dviganje in padanje šele v stoletjih povzdigne osnovno črto, vendar — opazujoč s srednjeevropskega otoka demokracije strastno igro restavracijskih, reakcionarnih in imperialističnih stremeljenj — ni nikdar izgubil vere v svoje demokratične vzore. Tudi s pešajočim telesnim vidom in skozi sivino starostnih nevšečnosti je ta kapitan demokratične ladje videl dalje kakor nervozna množica, ki zbegano naseda spekulantom, sanjarjem in plačanim agitatorjem. Njegova čisto zemeljska, čeprav v večnost odprta vera je tako trdna, da jo lahko razvoj dogodkov zakrije, ne more je pa zatreti ali razveljaviti, kakor ne more nobena povodenj vzeti zlata njegovih lastnosti. Prej ali slej se to, kar je zlato, zopet loči od minljive naplavine. Takih idej, kakor so bile osnovne Masarykove misli, ne bo moglo človeštvo nikdar trajno pogrešati; po vseh mrkih se vračajo enako svetle in čiste v njegovo zavest. Masarykova humaniteta, njegova etika, njegova politična moralka, njegov realizem, ki aplicira znanstvene metode na stvarnost političnega življenja, vse to, združeno z osebnostjo enkratnega značaja, ostane trajno v vsebini tega prelomnega časa, ki se krči in zvija v težki krizi svojih idej in meril. Kadar gre za osnovne spoznave človeka o človeku, potekajoče iz dane logike samih pojmov, je sleherno prevrednotevanje živih in resničnih vrednot le bežna igra samovšečnega intelektualizma. Kdo neki naj trajno prevrednoti zakon ljubezni do človeka in vero v njegov napredek?

Tako je Masarykov nesmrtni čar prav v tesni spojenosti preprostih resnic z voditeljsko osebnostjo: karakterni kontrast onim osebnostim, ki iz strastnega zaleta političnega romantizma komplicirajo našo dobo. Masarykove osnovne ideje ostanejo še nadalje nesmrtna monada njegovega osebnega življenja v narodu. Pred skrivnostjo smrti tega resničnega voditelja ljudstva nas ne navdaja groza: njegov človeški odhod ni imel samo glorijskega antičnega miru, marveč je vrgel žarke tudi v daljno bodočnost, ko bo na svetu mnogo več ljudi njegovega kova:

ljudi, ki so preko čisto življenjskega, animalično-človeškega zgradili čudovito nadstavbo »harmonije uma in srca.« In ko temu krasnemu starcu mahljamo z roko na poti njegovega mesa v večnost, nas ni strah sile, ki ga odnaša. Prej mislimo na besede starega Lafontaina: Rien ne trouble sa fin, c'est le soir d'un beau jour.

TRIJE SONETI

MIRAN JARC

Ne móti me, ne móti te tišine:
zdaj mrak je v svoje varstvo vzel zemljó.
Ne kliči dneva! Mar ti pretežko
v samoti je nositi bolečine?

Mrtví so travniki in prazno pólje,
daljinski veter briše prošlost z njih,
še mojo naj izbriše ... Svet je tih,
tak tih, da slišim kri, ki v meni polje,

Kri Trubarja in Gubca, ki se bije
z onstransko vdanostjo žené Marije
za žitja našega poslednji obraz.

Doklej se bomo v tej usodi trli,
le s pesmijo na ustnih trudni mrli?
Molči mi zemlja ... Čudno nem je čas ...

Budim se kot iz môre: časov beg
je obstal ... O kje ste naši velmožjé,
kako ste varovali nam mejé,
da siroteli smo iz veka v vek?

A matere se bdeče sklanjajo
nad zémljo domačijo, nad družino,
iz roda v rod prenašajo davnino ...
Za kóga jo zvestó ohranjajo?

O dediči nesrečne Lepe Vide,
device Bogomile, Črtomira,
otroci plahosti, mrakú, molčanja!

Kaj res v nas sveti ogenj že umira?
Čemu vsa potrpljénja, žrtvovanja?
Naj že na nas vihar poslednji pride!